

Andrej Rahten
Geneza knezoškofove stranke
na Kranjskem
Vprašanje trojne kandidature na nadomestnih volitvah
v državni zbor leta 1896

UDK 329.3(497.4)"18"

RAHTEN Andrej, izr. prof. dr., višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, andrej.rahten@zrc-sazu.si

Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem, Vprašanje trojne kandidature na nadomestnih volitvah v državni zbor leta 1896

Zgodovinski časopis, Ljubljana 65/2011 (143), št. 1-2, str. 68–83, cit. 50

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V članku je osvetljeno vprašanje trojne kandidature v vrstah Katoliške narodne stranke na nadomestnih državnozborskih volitvah leta 1896. Temelji na gradivu iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, še zlasti na zapuščinah Ivana Šusteršiča, Jožefa Šiške in Janeza Kalana. Predstavljeni so glavni akterji zapleta, ki je odločilno vplival na hierarhijo Katoliške narodne stranke v dveh desetletjih njenega vzpona v slovenskem političnem prostoru. Iz raziskav izhaja, da je izid boja za kandidaturo v državni zbor leta 1896 Ivanu Šusteršiču omogočil vzpon v sam strankarski vrh in posledično med avstrijsko parlamentarno elito, knezoškof Jakob Missia pa je dokončno utrdil vlogo vrhovnega arbitra v Katoliški narodni stranki.

Ključne besede: Jakob Missia, Ivan Šusteršič, Katoliška narodna stranka, krščanskosocialno gibanje, Cerkev

UDC 329.3(497.4)"18"

RAHTEN Andrej, izr. prof. dr., višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, andrej.rahten@zrc-sazu.si

Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem, Vprašanje trojne kandidature na nadomestnih volitvah v državni zbor leta 1896

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 65/2011 (143), No. 1-2, pp. 68–83, 50 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

»Za-me je sicer to žrtev v gmotnem oziru – toda to žrtev polagam na oltar svete stvari, za katero bojevati se mi je dovolil dobrotljivi Bog. Ker pa kandidujem v ime in na program katoliške resnice, ne smem in nočem ničesar storiti brez odobrenja Vaše prevzvišenosti, kot svojega od Boga postavljenega škofa. Zato se usajam svojo kandidaturo naj ponižneje naznaniti Vaši knezo-škofji milosti in prositi višje-pastirskega odobrenja in blagoslova.«

Iz pisma Ivana Šusteršiča knezoškofu Jakobu Missii, 16. avgusta 1896

Vprašanje trojne kandidature v vrstah Katoliške narodne stranke na nadomestnih državnozborskih volitvah leta 1896 je bilo v slovenskem zgodovinopisju v preteklosti že opaženo. To velja tako za klasični pregled zgodovine slovenskega katoliškega gibanja, ki ga je napisal Fran Erjavec, kakor tudi za ključno delo Janka Pleterskega o razvoju slovenskega političnega katolicizma.¹ Vendar so bile dosedanje raziskave oprte predvsem na časopisne vire, v tem prispevku pa bo omenjena epizoda prikazana zlasti na podlagi zapuščin, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

Na osebni ravni je sicer šlo za znotrajstrankarsko prerivanje treh kandidatov: dr. Ivana Šusteršiča, dr. Ignacija Žitnika in dr. Vinka Gregoriča. A kot ugotavlja Pleterski: »Vsa dogodba daleč presega pomen posameznih oseb v njej.« To ni bil navaden politični boj uspešnega odvetnika, predanega duhovnika in uglednega zdravnika za eno od mest v dunajskem parlamentu: »Šlo je za veliko in načelno vprašanje, ki se je postavljalo pred stranko političnega katolicizma na Kranjskem. Ali je dopustno, da se v njej delavsko krilo politično utrdi, v perspektivi morda celo organizira kot samostojna stranka krščanskega socializma?«² Pokazalo pa se je tudi, da ni šlo samo za spopad med dvema načelnima usmeritvama, kot jih opredeljuje Pleterski, ampak se je poleti 1896 zgodil odločilni preizkus moči, ki je za naslednji dve desetletji določil, kakšna bo hierarhija kmalu najmočnejše stranke na Slovenskem. To ni bil zgolj boj za dediščino prvega načelnika Katoliške narodne stranke kanonika Karla Kluna, ki je s svojo nenadno smrtjo nehote sploh povzročil celotni zaplet, ampak tudi za vprašanje arbitrarne vloge samega knezoškofa v

¹ Prim. Erjavec, Zgodovina, str. 105–106; Pleterski, Dr. Ivan Šusteršič, str. 52–63.

² Pleterski, Pot, 50.

stranki. Takrat je ta čast pripadala Jakobu Missii, ki je bil imenovan na škofovski sedež sv. Maksima v Ljubljani leta 1884.³

Missia je na to mesto prišel iz Gradca, kjer je bil najprej škofov kaplan in tajnik, nato pa stolni kanonik. Večino duhovniških let je preživel na Štajerskem in v Rimu, zato so mu celo njegovi najbolj vneti privrženci na Kranjskem na skrivaj »očitali, da je premalo naroden«. ⁴ Kot ključno nalogo si je zadal povečanje števila duhovnikov v škofiji, kar očitno ni bila lahka naloga. Voditelj kranjskih liberalcev Ivan Tavčar je tako prepričeval nadarjenega dijaka Aleša Ušeničnika, naj ne odide v semenišče, a vseeno ni bili dovolj uspešen. Istega Ušeničnika je nato Missia skupaj z njegovim bratom poslal v rimski Collegium Germanicum in oba sta po vrnitvi močno okrepila vrste kranjskih katoliških narodnjakov. Missiev vpliv je segal daleč preko kranjskih meja, saj je bil tajnik avstrijskih škofijskih konferenc. Leta 1889 se je znašel v središču napadov slovenskega liberalnega časopisja, ker ob smrti prestolonaslednika Rudolfa ni želel razobesiti na škofijskem dvorcu črne zastave in ni dovolil cerkvenega zvonjenja. ⁵ Knezoškofu so očitali nelojalnost do cesarske hiše, a očitno mu omenjena poteza ni škodila, saj je kasneje postal prvi slovenski kardinal.

Prihod Missie v Ljubljano je sovpadel z nastopom bojovitega goriškega teologa dr. Antona Mahničarja, ki je takrat s svojimi znamenitimi pogovori *Dvanajst večerov* v dnevniku *Slovenec* sprožil filozofsko polemiko o umetnostnem skepticizmu v slovenski literaturi. Missia, ki je izdal geslo »Moliti in dobro voliti!«, je vzpodbudil Mahničarja, da je leta 1889 začel izdajati revijo *Rimski katolik*. Preko te revije je nato vse do leta 1896 filozofsko utemeljeval razvoj slovenskega katoliškega gibanja. Mahničarjeva zahteva po »ločitvi duhov« se je kmalu razvila v »kranjski prepir«. ⁶

Rivalstvo med katoliškimi narodnjaki in liberalci se je preneslo tudi v du-najski parlament. ⁷ Na državnozborskih volitvah leta 1891 je pod zastavo narodne »sloge« kandidate še postavil centralni volilni odbor. Toda že na dopolnilnih volitvah istega leta sta samostojne kandidature vložila Katoliško politično društvo in liberalno Slovensko društvo. Okoli obeh društev sta se izoblikovali dve stranki: Katoliška narodna stranka in Narodna stranka oz. Narodna napredna stranka. Ključno prelomnico v razvoju strankarske organizacije katoliških narodnjakov pomeni prvi slovenski katoliški shod leta 1892. Takrat se je stranka sicer večinoma imenovala še konservativna, pri čemer pa je zanimivo, da formalno sploh nikoli ni bila ustanovljena. ⁸ Sredi devetdesetih let 19. stoletja se je dokončno uveljavil naziv Katoliška narodna stranka. ⁹

³ Rajšp, Ozadja, str. 56–75.

⁴ NAL, ZJK, Spomini Janeza Kalana.

⁵ Škerbec, Pregled, I, str. 64–67.

⁶ Podrobno o tem Pelikan, Akomodacija.

⁷ Prim. Rahten, Slovenska ljudska stranka.

⁸ Kljub temu se po tradiciji kot ustanovno leto šteje večinoma leto 1892. O tem priča na primer tudi deklaracija, ki jo je leta 1982 v Buenos Airesu ob 90. obletnici objavilo načelstvo Slovenske ljudske stranke. Tako je v svojem prikazu zgodovine slovenskega katoliškega gibanja Po smernicah slovenskih narodnih tradicij menil tudi France Kremžar. Zahvaljujem se zadnjemu načelniku historične Slovenske ljudske stranke dr. Marku Kremžarju, ki mi je prijazno posredoval omenjeni rokopis svojega očeta.

⁹ Erjavec, Zgodovina, str. 101–102.

Elito Katoliške narodne stranke na Kranjskem in njenih kasneje nastalih sestrskih strank so predstavljali duhovniki, ki pa so bili večinoma kmečkega porekla. To je pomenilo dvoje. Prvič, da so bili voditelji in ideologi te stranke že zaradi svoje provenience posebno občutljivi ravno za socialne probleme kmečkega stanu. Šlo je za povezanost, ki je predstavljala posebnost tudi v širšem evropskem merilu.¹⁰ In drugič, katoliški misleci so prišli do spoznanja, da se je treba v boju proti glavnim ideološkim sovražnikom – liberalcem in socialdemokratom – nasloniti na široke ljudske sloje. Ob deželnozborskih volitvah na Kranjskem leta 1895 je Mahnič ugotavljal, »da je ljudstvo na deželi skoz in skoz katoliško, na strani svojega škofa in duhovnov« in da naj bi bilo v tem ljudstvu »oporišče« Katoliške narodne stranke. Kranjski model bi bilo potrebno po Mahničevem mnenju razširiti tudi na druge slovenske pokrajine in »s pomočjo zdravega, katoliško mislečega in živečega ljudstva« osvojiti mesta, kjer ima sedež liberalna inteligenca.¹¹ S tem je bil krog sklenjen. Katoliški narodnjaki so podpirali socialne zahteve kmetov in delavcev, zato pa so lahko na volitvah računali na podporo ljudskih množic v boju proti liberalcem in socialdemokratom.

Do leta 1896 je bil na čelu stranke Klun, ki je vodil tako katoliške narodnjake v kranjskem deželnem zboru kot tudi slovensko parlamentarno delegacijo v poslanski zbornici na Dunaju. V primeru nesoglasij in sporov med posameznimi člani oz. strujami v stranki je veljal za neke vrste vrhovnega arbitra ljubljanski knezoškof, ki mu je pripadal sedež v kranjskem deželnem parlamentu in dunajski gosposki zbornici. Tudi vsi ideologi stranke so bili duhovniki. Med laiki, ki so se povzpeli v njen vrh, sta najpomembnejši funkciji zasedala kmetijski ekspert Fran pl. Povše in Ivan Šusteršič. Povše je bil politik povprečnih sposobnosti in previdnega značaja. V stranki so ga sicer naslavljali kot »vodjo«,¹² vendar se je kmalu znašel povsem v senci ambicioznega Šusteršiča, ki se je izkazal kot odličen organizator.

Za razliko od Kluna, ki je vse do svoje smrti ostal zvest tradiciji katoliškega konservativizma, je bila v tem času večina duhovnikov v stranki že pod močnim vplivom krščanskosocialnega nauka. Pri svojem političnem delovanju so se krščanskosocialno orientirani duhovniki na Kranjskem, med katerimi so izstopali dr. Janez Evangelist Krek,¹³ dr. Ignacij Žitnik, Andrej in Janez Kalan, zgledovali po krščanskih socialcih Karla Luegerja. To, kar je slednjim uspelo doseči v boju proti liberalcem na Dunaju, so želeli udejanjiti tudi kranjski krščanski socialci na svojem terenu.¹⁴

Kranjska je v začetku delovanja krščanskih socialcev slovela kot pravi raj za posojilodajalce. Po podatkih iz začetka osemdesetih let 19. stoletja so zasebniki zaračunavali 30–50 % letne obresti, pri čemer so kmetje morali plačevati svojemu upniku še postranske obresti v vinu, sadju, žitu in senu. V letih 1868–1892 je bilo

¹⁰ Bergant, Vloga, str. 52.

¹¹ Pleterski, Katoliška ali socialna, str. 25.

¹² Slovenec, 22. 4. 1897.

¹³ Podrobno o Krekovi politični orientaciji Lukan, Zur Biographie.

¹⁴ Kalan, Čemu na katoliški shod?, str. 40. Prim. Boyer, Karl Lueger; Rahten, Die Lueger-Partei.

na Kranjskem prodanih 10.190 kmetij. Leta 1890 je bilo v deželi vknjiženih dolgov za 60 milijonov goldinarjev.¹⁵ Ob dejstvu, da je bila industrija še v začetni fazi razvoja, so socialne razmere silile kmete v množično emigracijo, zlasti v Združene države Amerike in Argentino.

Kot rešitev za socialne probleme, ki jih je prinašal s sabo liberalni kapitalizem, so katoliški ideologi propagirali koncept krščanskega družbenega reda. Ena njegovih glavnih značilnosti naj bi bila solidarnost: med posamezniki, med stanovi, med narodi. Kot je poudarjal Aleš Ušeničnik, ki se je po Mahničevem imenovanju za škofa na Krku uveljavil kot glavni ideolog slovenskega političnega katolicizma, naj bi posameznik ne bil odgovoren samo sebi, ampak tudi družbi. Tako pri posameznikih kakor v družbi bi morali vladati načeli pravičnosti in ljubezni, temelječi na krščanski etiki.¹⁶

Šusteršič je Tavčarjevim narodnim naprednjakom očital, da so s sklicevanjem na liberalne postulate zavrgli stari slovenski politični program, temelječ na katoliških načelih. Pri tem se je skliceval na papeža Pija IX. In Leona XIII., ki sta javno obsodila liberalizem. Šusteršič je že na prvem slovenskem katoliškem shodu leta 1892 zelo jasno opredelil načela, po katerih bi morali delovati politiki: »Uzor naš v zasebnem in javnem življenju mora biti Kristus. Ali je Kristus poznal oportuniteto? Ali je Kristus sklepal kompromise s farizeji? Ali se je klanjal svetnim mogotcem? Naravnost, odkrito in odločno šel je svojo pot in priboril si je svet!«¹⁷

Da bi pridobila za svoje cilje v deželi prevladujoče kmečko prebivalstvo, je Katoliška narodna stranka sprožila velikopotezno akcijo organiziranja konzumnih društev, posojilnic in zadrug. Za razliko od liberalcev, ki so ustanavljali zadruge po Schulze-Delitzschevi doktrini, so se katoliški narodnjaki odločili za prevzem Raiffeisnovega sistema. Šusteršič je leta 1893 pripravil pravila za Vzajemno podporno društvo v Ljubljani. V njegovem vodstvu so bili ob Šusteršiču in Povšetu trije takrat ključni člani Katoliške narodne stranke iz duhovniških vrst, Karel Klun, Andrej Kalan in knezoškofijski tajnik Jožef Šiška.¹⁸ Naslednje leto je Šusteršič pripravil pravila za prvi dve slovenski posojilnici, ki sta v celoti delovali po Raiffeisnovem sistemu. Prva je nastala v Dobropolju, kjer je deloval učitelj Fran Jaklič, ki je ostal vse do konca Šusteršičeve politične kariere eden njegovih najzvestejših privrženecv.¹⁹ Druga pa je bila ustanovljena v Trnovem pri Ilirski Bistrici, kraju torej, kjer je nekoč bivala Šusteršičeva družina, preden se je preselila na Dolenjsko. Šusteršičeva odvetniška pisarna je postala »središče vsega gospodarskega delovanja mlade katoliške generacije«. Pripravil je tudi pravila za leta 1895 ustanovljeno Ljudsko posojilnico, ki je vršila posle osrednje blagajne vseh zadrug. Istočasno sta bili pod pokroviteljstvom stranke in ob podpori Missie ustanovljeni tudi Zveza kranjskih posojilnic in Gospodarsko društvo.²⁰

¹⁵ Škerbec, Pregled, I, str. 47.

¹⁶ Ušeničnik, Sociologija, str. 459.

¹⁷ *Slovenec*, 13. 9. 1892.

¹⁸ Kržan, Dr. Ivan Šusteršič, str. 2–6.

¹⁹ Prim. Sluga, Pisatelj, str. 29–38.

²⁰ Kržan, Dr. Ivan Šusteršič, str. 2–4.

Prvaki Katoliške narodne stranke so veliko pozornost posvečali tudi vprašanju ureditve socialnih problemov številčno naraščajočega delavskega sloja. Znana je Krekova izjava na slovenskem katoliškem shodu leta 1892: »Predstavljati si moramo, da ne delimo delavcem milosti, ampak pravico.« Krščanski socialci so pozivali lastnike kapitala, naj bodo pravični v svojih zahtevah do delavcev. Žitnik je na istem shodu v obširnem predavanju o delavskem vprašanju med drugim dejal: »Cerkev uči delavca: Zvesto izvršuj določeno delo, za katero si se zavezal prosto in s pravično pogodbo. ... Gospodarjem in delodajalcem pa kliče cerkev: Ne postopaj z delavci kakor s sužnji, spoštuj njih osebno vrednost, ki je toliko večja, ker so kristjani. ... Gospod sam pravi: 'Kar ste mojemu najmanjšemu bratu storili, to ste meni storili.' ... Pravica torej zahteva, da imajo delavci tudi primeren delež od dobička pri delu.«²¹

Tudi Šusteršič je na svojih shodih zatrjeval, da ne zastopa samo interesov kmečkega stanu, ampak tudi delavcev.²² Pri tem pa je že zelo zgodaj spoznal, da je za prodor njegove stranke nujna volilna reforma. O tem priča pismo, ki ga je leta 1900 pisal štajerskemu prijatelju Pavlu Turnerju: »Dregnil sem sicer v sršenovo gnezdo, zaletel se v stare predsodke in v priljubljene fraze, toda naše ljudstvo se čedalje bolj navdušuje nad idejo splošne volilne pravice. ... Po mojih mislih silijo vse razmere zdaj na aktiviranje splošne volilne pravice.«²³

Zaradi intenzivnega delovanja katoliških narodnjakov med delavstvom je tudi leta 1896 ustanovljena Jugoslovanska socialno demokratična stranka ostala brez dela delavske volilne baze. Kreku je uspelo do začetka prve svetovne vojne strokovno organizirati približno enako število delavcev kot slovenskim socialdemokratom (v celotni Cislitvaniji je bilo to razmerje 6 : 1 v korist socialdemokratov).²⁴ Tako slovenski socialdemokrati vse do razpada monarhije niso osvojili niti enega državnozborskega ali deželnozborskega mandata. Po drugi strani pa je zaradi uspešno izvedene mobilizacije ljudskih množic, ki jo je pod Šusteršičevim in Krekovim vodstvom izvedla Katoliška narodna stranka z odločnim zavzemanjem za splošno in enako volilno pravico, liberalna Tavčarjeva stranka ostala omejena le na mesta, medtem ko je bilo podeželje vseskozi trdnjava stranke političnega katolicizma.

Politični voditelji slovenskega naroda bi morali nastopati v javnem življenju kot bojovníki za »krščansko kulturno renesanco slovenskega naroda«, je zahteval na prelomu stoletja Aleš Ušeničnik. Zato bi moral imeti slovenski narod dovolj »izbranih bojovníkov, ki z zmagujočo silo prodirajo dalje, neustrašeni, neutrudni, nevzdržni«. Oni naj bi bili garanti za obstoj slovenstva v prihodnosti: »Če ima naš narod bodočnost, mu jo morejo zjamčiti le možje, ki so zapisali na bojni prapor te tri ideje: narodno, socialno in – krščansko!«²⁵

²¹ Janežič, Poročilo, str. 97–100.

²² Bergant, Kranjska, str. 419–422.

²³ PAM, ZPT, Šusteršičevo pismo Turnerju, 29.8.1900. Zahvaljujem se dr. Mateji Matjašič Friš, ki me je opozorila na omenjeno pismo.

²⁴ Lukan, Janez Ev. Krek, str. 12.

²⁵ Ušeničnik, Naša akademična društva, str. 427–433.

Missia je za voditelja »izbranih bojevnikov« določil Šusteršiča. Slednji se je 3. oktobra 1887 udeležil svečane zaobljube svoje sestre Alfonze, ki je vstopila v uršulinski samostan v Škofji Loki. Zaobljube se je udeležil kot ljubljanski knezoškof tudi Missia. Po enem od pričevanj se je takrat na železniški postaji Trata pri Škofji Loki z njim srečal tudi Šusteršič.²⁶ Kmalu se je pokazalo, da je bilo to srečanje usodno za oba. Očitno je mladi odvetniški koncipient napravil na knezoškofa dober vtis. Šusteršič je dobil mogočnega zaščitnika, ki mu je omogočil hiter vzpon v katoliškem gibanju na Kranjskem.

Volitve leta 1895 so bile prvi preizkus Šusteršičevega političnega vpliva na deželni ravni. Odločil se je kandidirati tam, kjer je bilo to najtežje. Njegov volilni okraj, ki je obsegal Kranj in Škofjo Loko, je bila namreč liberalna trdnjava, saj je tam na prejšnjih volitvah kandidiral (in zmagal) sam Tavčar. Slednji je v volilnem boju nasprotnika grobo napadel in ga poskušal diskvalificirati tudi z opisovanjem njegovih mladostniških nazorov v času študija na Dunaju. Po Tavčarjevem mnenju naj bi se bil v Šusteršiču skrival »veliki Nemec«, ki v stranko menda ni vstopil iz prepričanja, ampak iz koristoljubnih razlogov. Šusteršič je vse trditve zanikal in se označil za »odločnega, doslednega in neupogljivega bojevnika katoliške narodne stranke«, pri čemer ni pozabil poudariti, da uživa tudi knezoškofovo podporo. Na volitvah je Šusteršič osvojil 77 glasov, liberalni protikandidat pa jih je osvojil 150.²⁷ Svojo prvo volilno preizkušnjo je torej začel s porazom. A glede na to, da se je za zmago – po lastni volji – bojeval na liberalnem terenu, je bil že njegov nastop sam po sebi pogumno politično dejanje.

Ena od skrivnosti Šusteršičevega hitrega vzpona v sam vrh strankarske organizacije katoliških narodnjakov, ki je sledil temu prvemu volilnemu porazu, je bila njegova sposobnost, da je znal povezati konservativce Klunovega kova z mlado generacijo krščanskih socialcev.²⁸ To seveda ni bilo tako enostavno, kot bi bilo mogoče na hitro sklepati na podlagi njegovih zgodnjih političnih uspehov. Ko se je leta 1896 po Klunovi smrti pojavilo vprašanje, kdo bo pokojnega načelnika nasledil v njegovem okraju, se je Šusteršič znašel sredi spopada med obema strujama. Med kraji, ki so tvorili Klunov volilni okraj, je bila tudi Ribnica, torej se je boj odvijal na Šusteršičevem »domačem terenu«. Kljub temu se je strankarski vrh, v katerem so že imeli večino duhovniki krščanskosocialne usmeritve, nagibal h kandidaturi Žitnika, ki je prihajal prav iz njihovih vrst. A hkrati so se začeli ponekod oglašati tudi Šusteršičevi privrženci, zato je bil odbor Katoliške narodne stranke prisiljen evidentirati dva kandidata. O izbrancu je torej moral odločati sam knezoškof.

Na podlagi korespondence, ki se je ohranila v Šusteršičevi zapuščini, je imel odločilno vlogo v procesu odločanja, kdo bo nasledil pokojnega Kluna, knezoškofov tajnik Šiška. Slednjemu je uspelo najprej prepričati strankine zaupnike iz nekdanjega Klunovega volilnega okraja, ki so bili večinoma duhovniki, naj podprejo Šusteršiča. Le redki s tem niso imeli težav, kot sta bila na primer župnik v Polhovem Gradcu

²⁶ NAL, ZJŠ, nedatirana zabeležka Šiške in dopis, naslovljen na stolnega kanonika Alojzija Stroja, 31. 7. 1939.

²⁷ Pleterski, Dr. Ivan Šusteršič, str. 47–48.

²⁸ Bergant, Kranjska, str. 459–460.

Jožef Laznik in župnik Franc Dolinar v Horjulu.²⁹ Večina duhovnikov bi namreč raje podprla svojega stanovskega kolega Žitnika.

Med tistimi, ki so poslali Šiški negativen odgovor, velja omeniti župnika Štefana Jakliča iz Šentvida pri Stični. 16. avgusta 1896 je Jaklič v pismu knezoškofjskemu tajniku zapisal: »Žal, da Vam ne morem povoljno odgovoriti. Prec po smrti kanonika g. Kluna so naši farani, kateri imajo pri izvolitvi državnega poslanca 17 glasov, med seboj sklenili Klunovega namestnika izvoliti dr. Žitnika. Dr. Žitnik je blizu nas doma, se je že večkrat v Št. Vidu na Krki svojim volilcom predstavil in njim naznanil kako jih zastopa v deželnem zboru, je pred 3 leti prav velikokrat k nam prišel ter faranom, kateri so škodo po povodnji terpeli, prošnje za podporo delal in zanje beračil, da jim je več tisoč goldinarjev pridobil, vse to je ljudi prepričalo, da boljšega namestnika za Kluna ne morejo dobiti kakor je dr. Žitnik. Iz vsega tega razvidite, da jest nemorem g. dr. Šušteršiču željo izraziti naj bi on prevzel kandidato za državni zbor, ker sem uverjen, da drugi nebo zmagal kot dr. Žitnik.«³⁰

Nasprotno je duhovnik Andrej Drobnič v Šmarjah Šiškovo zamisel, da »ponudi« kandidato Šušteršiču, označil za izvrstno: »Tako nadarjenega in zraven simpatičnega kandidata ne najdemo nikjer.« A tudi Šušteršiču zelo naklonjeni Drobnič je imel pri njegovi promociji precejšnje težave, kar je Šiški zaupal v pismu 19. avgusta 1896: »Samo ob sebi se razume, da sem v govoru o bližnji volitvi svetovalno oznanjal, kakor prav bi bilo za našo stvar, ako bi na pr. odvetnika dr. Šušteršiča izvolili, ker ta lajik bi nas vselej z bolj izdatnim uspehom zastopal, kakor katerikoli duhovnik. Tem mojim besedam so pritrjevali n. pr. tukajšnji kaplanje, žalinski župnik [Jožef] Novak, Lipoglavski [Frančišek Ksaverij] Marešič itd., a omenjali so nasproti veljavo, ki si jo je dr. Žitnik posebno pri Dolenjcih pridobil. Po mnenji teh gospodov bi bila to pretežavna reč ako bi hoteli Dolenjcem nasprotovati.«³¹

V podobni zagati se je znašel tudi duhovnik Simon Zupan z Ježice, ki je 23. avgusta 1896 v pismu Šiški takole opisal svoje dilemo: »Ko sem bil zadnjikrat v Vaši pisarni sva govorila o volitvi in rekli ste mi naj pišem g. Šušteršiču naj bi vzel kandidato. – Od Vas grede srečam g. Žitnika; nisem mu povedal, da sva midva kaj govorila, a na moje vprašanje kako je s kandidatom, mi je rekel, da njega nagovarjajo, G. prelat [Janez Nepomuk] Kulavc pa se je jezil nad Žitnikom, da se vsiljuje, da se bo končal kakor Klun itd. Popoldne dobim družega, kateri mi pove, da že delajo za Žitnika. Vsled te zmešnjave nisem nič pisal dr. Šušteršiču. Odbor Kat[oliškega] pol[itičnega] društva nam sedaj da na izbero Žitnika ali Šušteršiča, a dela bolj za Žitnika, čemur se ne čudim. Žitnik hodi in govori pri vseh shodih se žrtvuje in izpostavlja vsem napadom med tem ko Šušteršič več ne stopi v javnost ter skrbi le za klientelo. Razumno je, da se zanj bolj potegujejo in mu mesto Klunovo privoščijo. Bo li bolje zavzemala mesto kakor Šušteršič, je vprašanje. Za duhovščino je pač težko, duhovna prezreti in se za advokata odločiti. Sicer katerega pustimo na stran, ta se bo kujal; g. Žitnik je tako bolj mizantrop in že neki misli, da je škofijstvo zoper njega. Sicer, kako pa je to? Škofijski list o volitvah pravi naj

²⁹ NAL, ZIS, nedatiran Laznikov dopis in Dolinarjev dopis Šiški, 14. 8. 1896.

³⁰ NAL, ZIS, Jakličevo pismo Šiški, 16. 8. 1898.

³¹ NAL, ZIS, Drobničevi pismi Šiški, 6. 8. in 19. 8. 1896.

duhoven odstopi, ako je zanesljiv lajik kandidat. Zakaj škofijstvo dosledno tega ne izvede in če na vsak način Šusteršiča želi, ne da miglej odboru K[atoliškega] p[olitičnega] društva, da je zanesljiv in zmožen lajik tu in naj le tega v poštrevzame. Nek naš politik mi je te dni tožil, kako je vse needino v naši stranki in da bi se nasprotniki po pravici norčevali, če bi vse jim bilo znano.«³²

Dileme, ki jo je izpostavil Zupan, se je Missia dobro zavedal. Podpora duhovniku se je pri izbiranju med Žitnikom in Šusteršičem zdela na prvi pogled samoumevna. Duhovniki so imeli na sploh odločilno vlogo v volilni kampanji, kar kaže tudi sestava Osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke. Predsedoval ji je sicer Povše, a večina članov, vključno s tajnikom odbora Šiško, je prihajala iz duhovniških vrst: Žitnik, Krek, Andrej Kalan, Ivan Janežič in Ivan Sušnik. Ob naštetih duhovnikih so bili člani odbora samo še trije laiki: deželni glavar Oton pl. Detela, odvetnik Franc Papež in učitelj Feliks Stegnar.³³

Toda v skladu s škofovim navodilom *Monitum ad clerum de electionibus politicis* z dne 9. oktobra 1895 bi moral imeti laik prednost pred duhovnikom, seveda če ima ustrezne kvalifikacije. Missia je vedel, da stranki primanjkuje sposobnih laikov, zato se Šusteršičevim uslugam ni bil pripravljen odreči. Kar pa zadeva podporo krščanskosocialnemu programu, je dejstvo, da se je Missia s socialnim vprašanjem ukvarjal zgolj teoretsko. Sicer ni bil pobudnik socialnega katolicizma, bil pa je njegov zaščitnik. Kot ugotavlja Walter Lukan, sta imela z »ljudskim tribunom« Krekom iste ambicije: obdržati celotno krščanskosocialno gibanje, tudi delavsko, pod vodstvom Katoliške narodne stranke.³⁴

Šiška je vzpodbudil Šusteršiča, da o svoji odločitvi za kandidaturo formalno obvesti Missio. 18. avgusta 1896 mu je Šusteršič res napisal pismo, ki je imelo v bistvu značaj vdanostne izjave: »Vaša prevzvišenost! Milostni knez in škof! Iz mnogih krajev volilnega okraja pokojnega gospoda kanonika Kluna-a prejel sem častni poziv, da naj kandidujem za državni zbor. Po resnem vsestranskem preudarku sklenil sem, udati se temu pozivu. Za-me je sicer to žrtev v gmotnem oziru – toda to žrtev polagam na oltar svete stvari, za katero bojevati se mi je dovolil dobrotljivi Bog. Ker pa kandidujem v ime in na program katoliške resnice, ne smem in nočem ničesar storiti brez odobrenja Vaše prevzvišenosti, kot svojega od Boga postavljenega škofa. Zato se usajam svojo kandidaturo naj ponižneje naznaniti Vaši knezo-škofji milosti in prositi višje-pastirskega odobrenja in blagoslova.«³⁵

Knezoškof mu je odgovoril naslednji dan v enako vljudnem tonu: »Veleccenjeni gospod doktor! Vaše pismo z dne 18. t.m., s katerim mi naznanjate svoj sklep, da hočete kandidirati za državnozborski mandat, izpraznjen vsled smrti kanonika Kluna, me je močno razveselilo, ker sem trdno prepričan, da se bodele tudi pri svojem prihodnjem političnem delovanju zvesto borili za zdrava katoliška načela, katera ste doslej s toliko neustrašenostjo in vztrajnostjo zastopali in le želim prav iz srca, da Vam moji višjepastirski skrbi izročeni volilci sodnih okrajev Ljubljana,

³² NAL, ZIŠ, Zupanovo pismo Šiški, 23. 8. 1896.

³³ NAL, ZIŠ, letak Osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke, 31. 8. 1896.

³⁴ Lukan, Socialni katolicizem, str. 118.

³⁵ NAL, ZIŠ, Šusteršičevo pismo Missii, 18. 8. 1896.

Vrhnika, Litija, Zatičina, Ribnica in Lašče pri bližajoči se volitvi v prav obilni meri skažejo svoje zaupanje.«³⁶

Knezoškofova podpora je odločilno nagnila tehcnico v korist Šusteršiča. 22. avgusta 1896 je na seji Osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke Žitnik odstopil od kandidature. Toda vsi krščanski socialci se niso nameravali zlahka vdati. Dr. Vinko Gregorič, takratni podnačelnik Katoliške narodne stranke in eden od ključnih predstavnikov krščanskosocialne struje, se s knezoškofovimi navodili ni strinjal. Tako je proti uradnemu kandidatu stranke svojega postavil tudi Krščanskosocialni slovenski volilni odbor, ki je začel agitirati za Gregoriča. Slednji je protestno izstopil iz vodstva Katoliškega političnega društva v Ljubljani. Na letakih, ki jih je odbor širil med privrženci stranke, so se vrstili predvsem napadi na Šiško. Slednjemu so uporni krščanski socialci očitali prijateljevanje s Šusteršičem in zlorabo imena »prevzvišenega g. knezoškofa«, s čimer naj bi zavajal duhovnike in zakrivil grožnjo s suspenzom, ki je bila menda izrečena Žitniku.³⁷

30. avgusta 1896 je Osrednji volilni odbor Katoliške narodne stranke kot edinega kandidata razglasil Šusteršiča, kar je naslednji dan razglasil tudi v posebnem letaku. Krščanskosocialni slovenski volilni odbor je zanikal verodostojnost omenjene odločitve, češ da štirje podpisniki razglasa o Šusteršičevi kandidaturi sploh niso bili prisotni na seji in da je Krek podpis zavrnil. Gregoričeva skupina je ostro obsodila takšno ravnanje: »V katoliški narodni stranki hočejo nekateri gospodje absolutno vladati ne oziraje se na stranko, ne oziraje se na narod. Proti temu nasilstvu uprli so se lastni pristaši ter protestujejo, da bi tako počenjanje prišlo na rovaš cele stranke. Stranka mora biti neomadeževana pred celim svetom, drugače ne zasluži, da obstoji, in če se hoče boriti s takimi sredstvi, je bolje, da izgine iz pozorišča. ... V kerščansko-socijalni preosnovi leži bodočnost človeštva, torej tudi ta slovenskega naroda, in po teh načelih je mogoče zediniti Slovence v en tabor. Razkosani so bili dosedaj Slovenci v državnem zboru. Moč poslancev ni izdala ničesar, ker niso bili edini.«³⁸

Povše je v enem od pisem Šiški močno obsodil Gregoričevo »skrajno predrzno« kljubovanje odločitvam strankarskega vodstva: »Daleč smo prišli, to je pravcata anarhija. Sedaj pa, aut-aut.«³⁹ Gregorič je v pismu 6. septembra napovedal svoj izstop iz Osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke in ostro napadel njegovega predsednika Povšeta: »Začudenje svoje pa moram izraziti, kako ste zamogli Vi gospod predsednik in mej drugim tudi g. deželni glavar podpisati tako neresnico v oklicu odbora z dne 31. avgusta t. l. v katerem priporočate na podlagi mnenja zaupnih mož (!) g. dr. Šusteršiča. Vi ste slišali pravo mnenje iz pisem poslanih obdoru 'Kat[oliškega] polit[ičnega] društva' in vendar stavite svoj podpis pod tako neresnico!«⁴⁰

³⁶ NAL, ZIŠ, Missievo pismo Šusteršiču, 19. 8. 1896.

³⁷ NAL, ZIŠ, letak Krščanskosocialnega slovenskega volilnega odbora, 19. 9. 1896.

³⁸ NAL, ZIŠ, letak Krščanskosocialnega slovenskega volilnega odbora, 16. 9. 1896.

³⁹ NAL, ZIŠ, Povšetovo pismo Šiški, 19. 9. 1896.

⁴⁰ NAL, ZIŠ, Gregoričevo pismo Povšetju, 6. 9. 1896.

A Gregoričeva podpora med volilnimi možmi je upadala. O tem priča tudi pismo kaplana Janeza Štruklja iz Krke, ki je Šiški 16. septembra 1896 o volitvah poročal naslednje: »Včeraj smo izvolili 5 volilnih mož, vse popolnoma zanesljive. Vsi bodo oddali svoje glasove dr. Šusteršiču, čeprav bi imeli radi dr. Žitnika, ker je njih rojak in ga že davno poznajo. Pa povedal sem jim, da je treba sloge, in sedaj se ni bati za teh 5 glasov, saj bo g. župnik zraven. G. župnik pojde 28. v Ljubljano, ostali 4 možje pa se bodo peljali z vozom v Litijo. Kakor ste mi zadnjič že obljubili zanje podporo, prosim jo sedaj. Mislim, da po 2 g[o]l[dinarja] – torej za vse 4 volilce 8 g[o]l[dinarjev]. – ni preveč, ker bodo izgubili cel dan in na dolgi poti precej zapravili. Liberalce smo pri teh volitvah čisto ugnali. Samo 4 so si upali na volišče, pa še ti so me vprašali, kaj naj volijo, da se ne bomo pričkali. Naši možje pa so vedno bolj zavedni in pogumni. Bog z Vami!«⁴¹

Štrukljevo pismo je nedvomno zanimiv dokument o metodah volilne agitacije stranke, ki je kandidirala Šusteršiča. Slednji je na volilnih shodih razvil ambiciozen politični program. Za »sveto dolžnost« je označil »obrambo slovenske narodnosti«. Pri tem se kot bodoči poslanec ni nameraval omejiti zgolj na Kranjsko, ampak je opozarjal tudi na razmere v izvenkranjskih deželah, na Primorskem, Koroškem in Štajerskem, kjer »bijejo naši bratje obupen boj za narodni obstanek«. Šusteršič se je razglasil za Klunovega dediča tudi s tem, da je obljubil nadaljevanje njegove tradicije, »da zastopa in zagovarja v državnem zboru težnje koroških bratov, ki nimajo svojega lastnega poslanca«. Večino volilnega programa pa je namenil zaščititi kmečkih interesov: »Kmet je glavni temelj in steber države in socialnega reda. Kmet je zlasti glavni in odločilni del slovenskega ljudstva. Štiri petine slovenskega ljudstva pripadajo kmetškemu stanu. S slovenskim kmetom stoji in pade slovenski narod.« Kot primer dobre prakse je izpostavil kmetijsko društvo v Dobropoljah, ki ga je ustanovil njegov politični zaveznik Jaklič.⁴²

Ker so Gregoriča podprli tudi nekateri krščanski socialci iz Krekovega ožjega kroga, so se začela ugibanja, da je tudi »ljudski tribun« proti Šusteršičevi kandidaturi. A Krek je 26. septembra 1896 z izjavo v *Slovincu* nedvoumno podprl Šusteršiča. Krekova izjava je bila takoj naslednji dan objavljena tudi na novem letaku osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke, kjer je bila močno izpostavljena tudi Missieva podpora Šusteršiču: »Prevzvišeni so v jako laskavem pismu z veseljem pozdravili njegovo kandidaturo ter izrazili svojo srčno željo, naj mu volilci prav v obilni meri izkažejo svoje zaupanje.«⁴³

Šusteršič se na obračunavanja znotraj Katoliške narodne stranke javno ni odzival. Ohranili pa sta se dve pismi, v katerih je podrobno opisal svoje videnje napadov, ki jih je nanj izvajala Gregoričeva skupina. V pismu Jakliču 23. septembra je napisal vrsto kritičnih misli na račun delovanja voditeljev krščanskosocialnega delavstva: »Ves katolicizem dr. Gregoriča in sodrugov je tedaj golo hinavstvo. Če jaz padem, pade naša stranka in zmaga – Narodna stranka, liberalizem – nihče drugi!«⁴⁴

⁴¹ NAL, ZIŠ, Štrukljevo pismo Šiški, 16. 9. 1896.

⁴² NAL, ZIŠ, Šusteršičev volilni program, 27. 9. 1896.

⁴³ NAL, ZIŠ, letak Osrednjega volilnega odbora Katoliške narodne stranke, 27. 9. 1896.

⁴⁴ ATS, ZFJ, Šusteršičevo pismo Jakliču, 23. 9. 1896.

Kdo je bil »Velečastiti gospod«, ki mu je bilo namenjeno pismo 27. septembra, napisano dva dneva pred volitvami, ni mogoče ugotoviti, a verjetno je bil naslovnik eden od članov strankarskega vrha. Šusteršič je v pismu točko za točko ovrgel vse očitke, ki so se pojavljali v zvezi z njegovo kandidaturo. Najprej glede domnevnega pomanjkanja podpore med volivci: »Laž je, da me ljudstvo nemara imeti za poslanca. Mogoče, da sedaj vsled nezaslišanega hujskanja ta ali oni omahuje. Resnica pa je, da so mi naj preje odlični kmetski možje, namreč odborniki cestnega odbora Ribniškega okraja, takoj po smrti kanonika Kluna, ko o kaki drugi kandidaturi še niti govora ni bilo, ponudili kandidaturo. Prvi glas – kateremu so kasneje sledili še mnogobrojni drugi – prišel je torej neposredno iz kmetškega ljudstva!« Nato je Šusteršič pojasnil tudi ozadje Žitnikovega odstopa: »Laž je, da je dr. Gregorič v seji osred[njega] volil[nega] odbora 22. avgusta ugovarjal moji kandidaturi. Res je namreč, da je zadrževal, da sta oba kandidata jednaka. Zahteval je le, da naj se odstop dr. Žitnika od kandidature ne razglasi! Laž je, da sem bil že 22. avgusta proglašen kandidatom. Res je namreč, da je ta dan osrednji volilni odbor v navzočnosti dr. Gregoriča le sklenil, naznaniti zaupnim možem dr. Žitnikov odstop in jih povprašati o njihovem mnenju o moji kandidaturi. Dne 24. avgusta obiskal sem dr. Gregoriča in mu izrekel, da sem pripravljen – da mu pokažem svojo osebno in politično naklonjenost – umakniti se mu, kjer koli želi. Dr. Gregorič mi je na to odgovoril, da se ni treba nikjer umikati mu in da on na noben način ne kandiduje za državni zbor.« Šusteršič je zavrnil vse namige o diktatu, za katerim naj bi stal knezoškofijski tajnik: »Resnica je – katero lahko pet prič pod prisego potrdi – da je dr. Gregorič bil pri seji dne 30. 8. s proglašenjem moje kandidature popolnoma zadovoljen. Vzdržal se je le formalno glasovanja. Dne 31. avgusta pa je sam pravil, da se je premislil, in začel svojo znano nesrečno akcijo v zvezi z liberalno stranko! Laž je, da je tu govoriti o kaki diktaturi g. Šiška, ali da sem jaz kandidat g. Šiška. Jaz sem in ostanem kandidat katoliško-narodne stranke z izrecnim pritrdilom prevzvišenega knezoškofa in v jako laskavem pismu z dne 19. avgusta 1896, katero pismo Vam je na vpogled. Nič se ne bojim povedati, na kar sem ponosen, da je večkrat izražena želja Nj. Prevzvišenosti, da bi baš jaz prišel v državni zbor. Tu vtikati gosp. Šiška vmes, je tedaj nesramno in zvijačno pačenje. Laž je pa, da bi se bila od prevzvišenega knezoškofa kedaj preprečevala dr. Žitniku kandidatura. Dr. Žitnik je opetovano izjavil, da kandidature in poslanstva niti ne sprejme, ko bi jaz odstopil.« Šusteršič je burno dogajanje v stranki pojasnjeval kot del demokratičnega tekmovanja: »Nesramna laž je, da je meni za prepir in absolutizem. Jaz sem se vseskozi vedno podvrgel sklepom večine stranke, če se tudi včasih z njimi nisem strinjal. Dr. Gregorič pa se ni nikdar hotel sklepom večine podrežati, marveč je skoro v vsakem slučaju, kadar je ostal v manjšini, odstopil iz vseh naših odborov. ... Kje je sedaj iskati cezarizem, diktaturo itd.?« Na koncu je Šusteršič svoj zagovor podkrepil z mnenjem glavne avtoritete krščanskosocialnega gibanja Kreka, ki se je javno distanciral od Gregoričeve skupine.⁴⁵

⁴⁵ NAL, ZIS, Šusteršičevo pismo neznanemu naslovniku, 27. 9. 1896.

Gregorič je na volitvah 29. septembra uspel zbrati 102 glasova. Toda Šusteršič jih je osvojil 161 in si s tem zagotovil svoj prvi mandat v dunajskem parlamentu.⁴⁶ Knezoškofov kandidat je zmagal. In ni bilo nobenega dvoma o tem, da se je Missia prav s Šusteršičevo kandidaturo dokončno vzpostavil kot odločilni faktor v stranki. Svoje vloge niti ni prikrival. Ko so ga zaradi vmešavanja v politiko napadali, je odgovarjal: »Gospodje, moja politika je Jezus Kristus!«⁴⁷

O velikem vplivu knezoškofa na politiko katoliških narodnjakov priča tudi kandidatura arhivarja in kaznilniškega kurata v Ljubljani Antona Koblarja, ki je kandidiral na nadomestnih volitvah isto leto, kot je Šusteršič. Do volitev je prišlo, ker je pred iztekom mandata odstopil poslanec Anton pl. Globočnik. Čeprav je bil Koblar duhovnik, je sodeloval z Narodno stranko, ki ga je januarja 1896 tudi kandidirala na volitvah. Koblar je podobno kot Šusteršič zaprosil za dovoljenje Missio, a je prejel precej trd odgovor. Knezoškof je svoj pristanek pogojeval s tem, da bi moral Koblar imeti podporo Katoliške narodne stranke. Poleg tega pa mu je brez ovinkov sporočil, da mu zaradi pomanjkanja duhovniškega kadra ne more zagotavljati namestnikov v času njegove odsotnosti, ki bi bila posledica političnega delovanja.⁴⁸

Koblar knezoškofovega pogoja ni izpolnil, saj je kandidiral (in tudi zmagal) brez podpore Katoliške narodne stranke. Missia je 29. februarja 1896 neubogljivemu duhovniku napisal novo pismo, v katerem ni skrival svoje jeze: »Prvič ste se storili krivega grde nepokorščine, in to ne katerekoli, ampak take, ki je, objektivno vzeta – Vašega subjektivnega postopanja ne sodim jaz, sodi pa ga Bog – peccatum mortale; moj 'monitum' zadeva namreč rem in se gravem. – Drugič storili ste se krivega očitnega pohujšanja, ki je objektivno vzeto istotako peccatum mortale. In kako bi ne bilo hudo pohujšanje, če se duhovnik v rečeh, strogo mu prepovedanih od svojega škofa, stavi ž njim v očitno nasprotstvo in če tako s svojim zgledom vabi za seboj v isti tabor nepokorščine in nasprotovanja tudi druge ljudi, duhovnike in lajike?»⁴⁹ Koblar se je kmalu razšel tudi z liberalci in se približal Gregoriču, ki je sicer ostal aktiven v krščanskosocialnem gibanju, vendar proč od glavnih tokov v Katoliški narodni stranki.⁵⁰

Vsaj Ivan Šusteršič je dobro vedel, kakšno vlogo igra knezoškof v hierarhiji Katoliške narodne stranke. Na začetku politične kariere mu je gotovo godilo, da je veljal za kandidata, za katerega je zastavil svojo odločno besedo sam Jakob Missia. Ta podpora ga je spremljala v prvih letih poslanskega delovanja in mu omogočila prodor v sam strankarski vrh. Ni pa takrat slutil, da bo prav velika knezoškofova moč v strankarski hierarhiji nekoč povzročila tudi njegov lastni padec.

⁴⁶ Erjavec, Zgodovina, 106.

⁴⁷ Nadrah, Spomini, str. 170.

⁴⁸ ŽAK, ZAK, Missievo pismo Koblarju, 8. 2. 1896. Za dostop do citirane korespondence se zahvaljujem prelatu Stanislavu Zidarju in skrbniku Župnijskega arhiva Kranj Stanislavu Isteniču.

⁴⁹ ŽAK, ZAK, Missievo pismo Koblarju, 29. 2. 1896.

⁵⁰ Erjavec, Zgodovina, str. 106.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

- ATS – Arhiv Tadeja Sluge: Zapuščina Frana Jakliča (ZFJ)
 NAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana: Zapuščina Janeza Kalana (ZJK), Zapuščina Jožefa Šiške (ZJŠ), Zapuščina Ivana Šusteršiča (ZIŠ)
 PAM – Pokrajinski arhiv v Mariboru: Zapuščina Pavla Turnerja (ZPT)
 ŽAK – Župnijski arhiv Kranj: Zapuščina Antona Koblarja (ZAK)

Tiskani viri

- Ignacij Nadrah, Spomini in semeniška kronika 1941–1944, uredil Matjaž Ambrožič, Viri 30, Ljubljana, 2010.
 Poročilo pripravljalnega odbora o I. slov[enskem] katoliškem shodu, kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani, uredil Ivan Janežič, Ljubljana, 1893.
 Slovenec, 1892.

Literatura

- Bergant, Zvonko, Vloga katolištva in Cerkve pri slovenskih liberalcih (1890-1918), *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, 1999, str. 51–64.
 Bergant, Zvonko, *Kranjska med dvema Ivanoma. Idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*, Ljubljana: Inštitut za globalne politične študije, 2004.
 Boyer, John W., *Karl Lueger (1844–1910) – Christlichsoziale Politik als Beruf*, Wien: Böhlau Verlag, 2010.
 Erjavec, Fran, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
 Kalan, Janez, Čemu na katoliški shod?, *Katoliški obzornik* 4, 1900, str. 38–59.
 Kržan, Franc, Dr. Ivan Šusteršič, *Pogledi* 30–31, 1991, str. 2–6.
 Lukan, Walter, *Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865-1917)*, I-II, doktorska disertacija, Universität Wien, 1984.
 Lukan, Walter, Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja, *Missiev simpozij v Rimu*, Simpoziji v Rimu 5, Celje: Mohorjeva, 1988, str. 110–122.
 Lukan, Walter, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled; *Krekov simpozij v Rimu*, Simpoziji v Rimu 9, Celje: Mohorjeva, 1992, str. 7–17.
 Pelikan, Egon, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, Maribor: Obzorja, 1997.
 Pleterski, Janko, Katoliška ali socialna, narodna ali ljudska stranka? Konceptije katoliške ljudske demokracije 1890–1918, *Cerkev, kultura in politika 1890–1941. Simpozij 1992* Ljubljana: Slovenska matica, 1993, str. 21–33.
 Pleterski, Janko, *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana: ZRC SAZU, 1998, str. 52–63.
 Rahten, Andrej, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*, Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001.
 Rahten, Andrej, Die Lueger-Partei auf Slowenisch. Die Entstehungsgeschichte des slowenischen politischen Katholizismus, *Zeitgeschichte* 37, 2010, str. 193–212.
 Rajšp, Vinko, Ozadja pri imenovanju dr. Jakoba Missie za ljubljanskega škofa, goriškega nadškofa in kardinala, *Missiev simpozij v Rimu*, Simpoziji v Rimu 5, Celje: Mohorjeva, 1988, 56–75.

Ušeničnik, Aleš, Naša akademična društva, *Katoliški obzornik* 8, 1904, str. 427–433.

Ušeničnik, Aleš, *Sociologija*, Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1910.

Sluga, Tadej, Pisatelj Fran Jaklič in združeno gibanje, *Združništvo včeraj, danes, jutri. Zbornik posvetovanja ob 130-letnici rojstva Frana Jakliča, ustanovitelja prve rajfajznovke na Kranjskem*, uredil Milan Šuštar, Dobrepolje, 1999, str. 29–38.

Škerbec, Matija, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, I-II, Cleveland, 1956–1957.

POVZETEK

Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem Vprašanje trojne kandidature na nadomestnih volitvah v državni zbor leta 1896

Andrej Rahten

Vprašanje trojne kandidature v vrstah Katoliške narodne stranke na nadomestnih državnozborskih volitvah leta 1896 je bilo v slovenskem zgodovinskepisju v preteklosti že opaženo. To velja tako za klasični pregled zgodovine slovenskega katoliškega gibanja, ki ga je napisal Fran Erjavec, kakor tudi za ključno delo Janka Pleterskega o razvoju slovenskega političnega katolicizma. Vendar so bile dosedanje raziskave oprte predvsem na časopisne vire, v tem prispevku pa je omenjena epizoda prikazana predvsem na podlagi zapuščin, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

Na osebni ravni je sicer šlo za znotrajstrankarsko prerivanje treh kandidatov: dr. Ivana Šusteršiča, dr. Ignacija Žitnika in dr. Vinka Gregoriča. A kot je ugotovil že Pleterski, je omenjena zgodba daleč presežala posamezne osebe v njej. To ni bil navaden politični boj uspešnega odvetnika, predanega duhovnika in uglednega zdravnika za eno od mest v dunajskem parlamentu. Šlo je za načelno vprašanje, ali je dopustno, da se v Katoliški narodni stranki delavsko krilo politično utrdi in se v perspektivi morda celo organizira kot samostojna stranka krščanskega socializma. Pokazalo pa se je tudi, da ni šlo samo za spopad med dvema načelnima usmeritvama, ampak se je poleti 1896 zgodil odločilni preizkus moči, ki je za naslednji dve desetletji določil, kakšna bo hierarhija kmalu najmočnejše stranke na Slovenskem. To ni bil samo boj za dediščino prvega načelnika Katoliške narodne stranke kanonika Karla Kluna, ki je s svojo nenadno smrtjo nehote sploh povzročil celotni zaplet, ampak tudi za vprašanje arbitrarne vloge samega knezoškofa v stranki.

S podporo knezoškofa Jakoba Missie in njegovega tajnika Jožefa Šiške je Ivan Šusteršič najprej izločil iz igre Ignacija Žitnika, nato pa še Vinka Gregoriča, ki je na volitvah 29. septembra 1896 uspel zbrati 102 glasova. Toda Šusteršič jih je osvojil 161 in si s tem zagotovil svoj prvi mandat v dunajskem parlamentu. Knezoškofov kandidat je zmagal. In ni bilo nobenega dvoma o tem, da se je Missia prav s Šusteršičevo kandidaturo dokončno vzpostavil kot odločilni faktor v stranki. Izid boja za kandidaturu v državni zbor leta 1896 je torej Šusteršiču omogočil vzpon v strankarski vrh in posledično med avstrijsko parlamentarno elito, Missia pa je dokončno utrdil vlogo vrhovnega arbitra v Katoliški narodni stranki.

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred šestimi desetletji?

Sklepov sestanka na Večni poti ni takrat nihče napisal. Vse, kar danes vemo o njih, vemo po spominu navzočih, ki so kasneje po spominu obnovljali potek sestanka ali vsaj nekatere dele. Prvi stavki so bili napisani pol leta po tem sestanku v članku »Pol leta Osvobodilne fronte« v listu »Osvobodilna fronta« (sredi novembra 1941, I, št. 1). Člankar je napisal, da je naslednjih pet ugotovitev ustanovnega sestanka postalo temelj vsega nadaljnjega dela Osvobodilne fronte.

(France Škerl, *Politični tokovi v osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja*, ZČ 5, 1951, str. 31)

... pred petimi desetletji?

Zanimivo je, da nimamo na področju Karantanskih Slovanov doslej nikakršnih najdb, ki bi pripadale času starejše avarske faze. Ta moment nas postavlja pred vprašanje, ali so Karantanski Slovani takoj po prihodu Avarov v Panonijo padli pod njihov kulturnih vpliv ali pa šele kasneje.

(Paola Korošec, *Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije*, ZČ 15, 1961, str. 190)

... pred štirimi desetletji?

Zanimivo je, da so skoraj vsi navedeni avtorji črpali iz dnevnika Henrika Coste, o rokopisu samem pa ni specialne študije, čeprav je njegova usoda prav zanimiva. Naš namen je prav študija o njem.

(Melitta Pivec-Stele, *Dnevnik Henrika Coste o ljubljanskem kongresu Svete alianse v Ljubljani 1821*, ZČ, 25, 1971, št. 3-4. str. 203)

... pred tremi desetletji?

Prvi vpogled v urbarialno zemljo z dajatvami podložnikov, tlako in desetino nam daje najstarejši ohranjeni urbar iz leta 1488. Že dejstvo, da nam urbar navaja le štiri urbarialna naselja s tremi kmetijami in da navaja sedemkrat po dve kmetiji in celo desetkrat po eno kmetijo, nam jasno kaže, da gre pri večini gospodarskih enot za samotne kmetije zlasti pod Šipkom in Špilkom (956 m) in Rebrnico (1181 m).

(Jože Mlinarič, *Posest vetrinjskega samostana na Kranjskem*, ZČ, 35, 1981, št. 1-2, str. 115)

... pred dvema desetletjema?

V času jožefinskih cerkvenih reform je bilo na domžalskem območju dvoje dekanatov: Mengeš in Dob. Lokalija Rova je spadala pod dekanat v Kamniku. Pod oba dekanata so sodile župnije Mengeš in Dob, Brdo, Ihan, Krašnja in Moravče ter lokalije Blagovica, Češnjice, Šentožbolt, Zlato polje ter vikariat Peče.

(Ferdo Gestrin, *Vaška naselja v domžalski občini v srednjem veku*, ZČ, 45, 1991, št. 1, str. 28)

... pred desetletjem?

Zdi se, da pesnik po odhodu v Galijo ni imel nikakršnih vesti o Akvileji. V času nastanka obeh odlomkov o Akvileji je bil namreč Pavlin že več let pokojni, cerkveno središče pa se je nahajalo v Gradežu. Tam (in ne več v Akvileji) so bile spravljene relikvije mučencev Kancijeve skupine, za relikvijami mučenca Fortunata pa se je začasno izgubila vsaka sled. Langobardska Akvileja v sedemdesetih letih 6. stoletja ni bila in ni mogla biti romarski kraj v takem smislu kot pred 568, saj se je večji del relikvij domačih mučencev nahajal v Gradežu.

(Rajko Bratož, *Venencij Fortunat in shizma Treh poglavij*, ZČ, 55, 2001, št. 2, str. 155)